

MAŁGORZATA GÓRSKA

SCHEMATY SKŁADNIOWE GRUP NOMINALNYCH W ŁACINIE
WYODRĘBNIONE NA PODSTAWIE KONOTACJI
LEKSEMÓW RZECZOWNIKOWYCH

Współczesne opisy składniowe rezygnują z ujęć wypracowanych przez składnię tradycyjną na rzecz pewnych koncepcji proponowanych przez nowsze teorie. Szczególnie często wykorzystywane jest pojęcie schematu składniowego i nierozzerwalnie z nim związane zjawisko konotacji syntaktycznej. Oba te pojęcia, pod różnymi nazwami, pojawiają się w pracach przedstawicieli wielu szkół językoznawczych, reprezentujących niekiedy całkowicie odmienne orientacje metodologiczne. Konotacja jest ponadto terminem wieloznacznym nie tylko na gruncie językoznawstwa. Posługują się nim również literaturoznawcy, logicy, psychologowie, a także muzykolodzy i badacze kultury¹. Lingwistyczne, a ściślej – syntaktyczne rozumienia konotacji łączy się z osobą K. Bühlera, który termin ten wprowadził do teorii składni, wyraźnie nawiązując do scholastyków. Konotacja, jego zdaniem, polega na tym, że „wyrazy otwierają wokół siebie szereg *pustych miejsc*, które muszą być wypełnione przez wyrazy określonych innych klas wyrazów”². I tak przysłówek (np. *szybko*) otwiera miejsce dla jakiegoś czasownika (np. *biegnie*), czasownik (np. *czyta*) może otwierać miejsce dla rzeczownika w przypadku zależnym (np. *książkę*), ale równie dobrze rzeczownik w przypadku zależnym (np. *piosenkę*) otwiera miejsce dla czasownika (np. *śpiewa*)³. W ujęciu

---

Dr MAŁGORZATA GÓRSKA – adiunkt Katedry Językoznawstwa Ogólnego w Instytucie Filologii Klasycznej KUL; adres do korespondencji: ul. Konstytucyjna 1E/10, 20-708 Lublin; e-mail: gorska@kul.lublin.pl

¹ Zob. MAJER-BARANOWSKA (1988).

² BÜHLER (1934:173); przekład: BÜHLER (2004:180).

³ Więcej na temat konotacji zob. także: MILEWSKI (1965:97-108), GOŁĄB (1967), ZARĘBINA (1967), ZARON (1988).

Bühlera zatem konotacja przebiega w dwóch kierunkach: zarówno od składniowego podrzędnika do nadrzędnika, jak i od nadrzędnika do podrzędnika. W opisach składniowych zasadniczo pomija się ten pierwszy typ konotacji jako zjawisko logiczno-semantyczne, tekstowe, a wykorzystuje jedynie ujęcie drugie, tzn. konotację rozumie się w ten sposób, że pewne klasy wyrazów jako składniowe nadrzędniki wymagają pojawienia się przy nich jako uzupełnień określonych podrzędników⁴. Tak rozumiane pojęcie konotacji jest wykorzystywane przez różne szkoły językoznawcze, przy czym u niektórych badaczy kryje się pod innymi terminami. Najbardziej zbliżony do konotacji, do tego stopnia, że można ich używać zamiennie, jest termin „walencja”⁵, występujący w gramatyce zależności francuskiego syntaktologa L. Tesnière’a⁶. Zbliżone znaczenie ma również termin „potencja syntaktyczna”, wprowadzony przez B. Abramowa⁷, a także pochodzący od J. Erbena termin „wartościowość”⁸, definiowana jako właściwość wyrazu, od której, tak jak od wartościowości atomu, zależy, ile i jakie inne wyrazy przy nim wystąpią. Za pozostaniem przy terminie „konotacja” w określonym wyżej znaczeniu przemawia to, że jest on najwcześniejszym terminem nazywającym zjawisko, o którym mowa, a przede wszystkim to, że jest najczęściej stosowany w pracach polskich językoznawców.

Konotacja to właściwość charakteryzująca jednostki systemu językowego, jest to pewna ich potencja, która się w tekstach realizuje. Stąd też jest ona przypisywana leksemom⁹. W najszerszym zakresie właściwość tę wykazują, jak stwierdzono, leksemy czasownikowe. Ich konotacja jest podstawowym czynnikiem zdaniotwórczym. To właściwości konotacyjne czasownika-orzeczenia decydują o kształcie syntaktycznym zdania, to znaczy o tym, ile i jakie elementy się w nim pojawiają. I tak, np. czasownik *daje* otwiera trzy puste

---

⁴ Przy tym wymagania te są rozumiane zarówno składniowo, jak i semantycznie. W rozumieniu składniowym element podrzędny (wymagany, konotowany) musi być dołączony do elementu nadrzędnego, aby powstało wyrażenie pełne, czyli nieeliptyczne. W ujęciu semantycznym pojawienie się elementu konotowanego jest warunkiem kompletności znaczeniowej (pełnoznaczności) powstałego wyrażenia. Jak się wydaje, oba te sposoby widzenia konotacji nie wykluczają się. Można bowiem przyjąć, że istota wymagań konotacyjnych sprowadza się do uzyskania znaczeniowej kompletności, co na płaszczyźnie syntaktycznej przejawia się w wymaganiu określonej jednostki składniowej. Por. SALONI, ŚWIDZIŃSKI (1998⁴:232).

⁵ Zob. np. GRZEGORCZYKOWA (1996:51). Innego zdania jest DRECHSEL (1981).

⁶ TESNIÈRE (1959).

⁷ ABRAMOV (1971).

⁸ ERBEN (1966:231).

⁹ Por. SALONI, ŚWIDZIŃSKI (1998⁴:248).

miejsca do wypełnienia przez odpowiednie uzupełnienia: kto?, co? i komu?: *Paweł daje książkę przyjacielowi*¹⁰.

Czasownik-orzeczenie wraz z wyznaczanymi jego konotacją wyrażeniami tworzy schemat składniowy zdania. Pojęciem schematu zdaniowego, określanego także jako wzorzec składniowy, formalnosyntaktyczny model zdania, (elementarna) składniowa struktura wyjściowa¹¹ itp., posługują się różne szkoły językoznawcze, a każda z nich nie tylko proponuje inny termin na jego określenie, ale także inną liczbę i inny rodzaj schematów zdaniowych. W każdej jednak chodzi o wyodrębnienie i przedstawienie za pomocą symbolicznego zapisu typów struktur syntaktycznych wyrażen zdaniowych realizowanych przez zdania konkretne. Dokonuje się tego poprzez zredukowanie rozbudowanego zdania do czasownika-orzeczenia i do pozycji (uzupełnień) wyznaczanych jego konotacją i zastąpienie w tym zredukowanym zdaniu konkretnych leksemów symbolami oznaczającymi pozycje składniowe¹². Na przykład zdanie: *Wczoraj Paweł podarował swojemu najlepszemu przyjacielowi książkę* redukuje się do pozycji wyznaczanych konotacją leksemu czasownikowego i uzyskuje: „ktoś podarował coś komuś” (oczywiście abstrahuje się tu od szyku poszczególnych fraz w zaktualizowanym zdaniu), a następnie wprowadza abstrakcyjne symbole, na przykład:

NP_{nom} — V — NP_{acc} — NP_{dat}

¹⁰ W podanym przykładzie konotacja jest częściowo zbieżna z tradycyjną rekcją czasownikową. Wynika to stąd, że konotacja obejmuje to, co wchodzi w zakres rekcji, tzn. rządzenie przez czasownik imieniem w przypadku zależnym, ale nie tylko. Oprócz tego pojęcie konotacji obejmuje także zależność od czasownika nominatiwu podmiotu, który w tym ujęciu jest niejako zdegradowany do takiej samej pozycji, jaką zajmują dopełnienia. Pozostaje to w sprzeczności z tradycyjnym opisem składniowym, w którym to podmiot znajduje się na szczycie zdania. Jest jednak zgodne z pojawiającymi się w pracach składniowych (np. u JODŁOWSKIEGO (1976)) spostrzeżeniami, że wprawdzie orzeczenie dostosowuje się do podmiotu co do takich kategorii gramatycznych, jak osoba i liczba, ale że to orzeczenie rządzi nominatiwem podmiotu (dowodzić mają tego takie czasowniki, które wymagają podmiotu w innym niż mianownik przypadku: *Woda płynie*, ale *Wody przybywa*). Ponadto konotowane są te wyrażenia, które, z niezrozumiałych względów, znajdują się poza zakresem pojęcia rekcji, a które pełnią tę samą funkcję, co dopełnienia – z tą tylko różnicą, że nie są rzeczownikami w przypadkach zależnych, a np. całymi zdaniami (dopełnieniowymi): *Jan widzi Pawła* i *Jan widzi, że Paweł nadchodzi*. Poza tym konotacja, w odróżnieniu od tradycyjnej rekcji, niekiedy obejmuje również okoliczniki. Te mianowicie, które są bezwzględnie wymagane przez czasownik, bez których zdanie nie byłoby gramatycznie poprawne. Na przykład przy czasowniku *mieszka* obligatoryjne pojawia się okolicznik miejsca, ewentualnie sposobu: *Jan mieszka w Lublinie* / *Jan mieszka wygodnie*.

¹¹ Zob. POLAŃSKI (1966:85).

¹² Zob. GRZEGORCZYKOWA (1996:49-50).

W tekście często ma miejsce niepełna realizacja schematu, tzn. nie wszystkie przewidziane konotacją czasownika pozycje są wypełnione, ponieważ niektóre uzupełnienia mogą, ale nie muszą się w zdaniu pojawić, by było ono poprawne gramatycznie. Wprowadza się w związku z tym rozróżnienie na uzupełnienia obligatoryjne i uzupełnienia fakultatywne. W zbudowanym według tego samego schematu zdaniu *Jan sprzedaje dom znajomemu* fakultatywne jest uzupełnienie *znajomemu*, ponieważ zdanie *Jan sprzedaje dom* jest gramatycznie poprawne, a obligatoryjne są uzupełnienia *Jan* i *dom*, ponieważ zdania *Sprzedaje* i *Jan sprzedaje* poprawne nie są¹³.

Jak wykazały badania, schematów, według których zbudowane są wszystkie zdania empiryczne danego języka, jest stosunkowo niewiele. Jakkolwiek, na przykład w odniesieniu do języka polskiego, liczba proponowanych schematów różni się u różnych autorów, jest ona bowiem zależna od sposobu i stopnia szczegółowości w ich przedstawianiu¹⁴. Próby wyodrębnienia schematów zdaniowych języka łacińskiego wskazują, że ich lista także może się różnie przedstawiać¹⁵.

Chociaż właściwości konotacyjne czasownika zostały opisane najwcześniej i najdokładniej¹⁶, to jednak nie ulega wątpliwości, że konotacja cechuje również, przynajmniej niektóre, leksemy przymiotnikowe, przysłówkowe, a także rzeczownikowe¹⁷. Właściwość tę wykazują przede wszystkim dwie główne grupy rzeczowników: rzeczowniki utworzone od czasowników, tzn. przede wszystkim nazwy czynności (np. *czytanie* – czego? przez kogo?) i nazwy wykonawców czynności (np. *czytelnik* – czego?) oraz rzeczowniki utworzone od przymiotników, tzn. przede wszystkim nazwy cech (np. *długość* – czego?). Te dwie grupy rzeczowników do pewnego stopnia odzwierciedlają konotację swych podstaw słowotwórczych¹⁸. Ale istnieją także pewne grupy rzeczowników niemotywowanych, które również wykazują konotację. Należą do nich między innymi „relacyjne” nazwy osób (np. *syn* –

¹³ Oczywiście fakultatywność należy odróżniać od elipsy kontekstowej, której mogą ulec także uzupełnienia obligatoryjne. Zob. np. ZARĘBINA (1967).

¹⁴ Na przykład SZPAKOWICZ, ŚWIDZIŃSKI (1982:25-32) podają 35 schematów zdaniowych języka polskiego, SALONI, ŚWIDZIŃSKI (1998⁴:264-5) – 34, a GRZEGORCZYKOWA (1996:55-57) – 26.

¹⁵ Por. np. zestawienia schematów zdaniowych sporządzonych na podstawie 800 zdań zaczerpniętych z *corpus Ciceronianum* u HAPPA (1976:462-472, 477-480), a także w: GÓRSKA (1999: 110-119).

¹⁶ Zob. np. GOŁĄB (1967), POLAŃSKI (1980-1992) czy MORCINIEC, CIRKO, ZIOBRO (1995).

¹⁷ Zob. np. SALONI, ŚWIDZIŃSKI (1998⁴:184-190 i 256)

¹⁸ Por. np. artykuły BUTTLER (1985) czy NIEMCZUK (1985).

czyj?) czy nazwy części jakiejś całości (np. *brzeg* – czego?)¹⁹. Ustalenia te, poczynione na gruncie różnych języków, potwierdzają się także w odniesieniu do łaciny. Konotacja cechuje łacińskie rzeczowniki odczasownikowe, odprzymiotnikowe, a także niektóre leksemy rzeczownikowe, które takiej motywacji słowotwórczej nie mają²⁰. Opierając się na obserwacji sposobu, w jaki leksemy rzeczownikowe realizują w tekście swoje zapowiedzi konotacyjne, można (podobnie jak to ma miejsce w przypadku schematów zdaniowych) dokonać próby wyodrębnienia schematów składniowych grup nominalnych występujących w łacinie²¹.

Grupom nominalnym w łacinie poświęcona jest niezwykle wnikliwa praca M. Kaczmarskiego *Nominalne grupy syntaktyczne łaciny okresu klasycznego*²², jednak scharakteryzowane tam grupy zostały wyodrębnione na innej podstawie. Przede wszystkim Autor używa terminu „grupa nominalna” w szerszym znaczeniu, odnosząc go nie tylko do grup, dla których członem konstytutywnym jest rzeczownik, ale także tych, których człon nadrzędny jest wyrażony przymiotnikiem. A spośród grup rzeczownikowych opisuje tzw. grupy proste, czyli takie, które składają się jedynie z dwu pełnoznacznych wyrazów²³, pozostających względem siebie w stosunku niewspółrzednym, sprowadzającym się do tradycyjnych związków zgody, rzędu i przynależności. Grupy te zatem są tylko w niewielkim zakresie zbieżne z tymi, które będą tu brane pod uwagę. Podstawę wyodrębnienia schematów składniowych stanowią bowiem tylko te grupy nominalne, które są zbudowane z członu konstytutywnego w postaci formy leksemu rzeczownikowego mającego właściwości konotacyjne i z tych składników, które są przez te właściwości wyznaczane²⁴, bez względu na ich liczbę i postać morfo-syntaktyczną.

¹⁹ Zob. np. NIEMCZUK-WEISS (1992).

²⁰ GÓRSKA (2004) i będący w druku mój artykuł *The Valency of Latin Nouns with no Formative Motivation*.

²¹ Sformułowanie takich schematów dla języka polskiego postulują SALONI, ŚWIDZIŃSKI (1998⁴:312).

²² Autor prezentuje tam historię (sięgających starożytności) badań nad grupami syntaktycznymi w ogóle i w łacinie. Można tam też znaleźć listę kilkudziesięciu definicji grup syntaktycznych.

²³ KACZMARKOWSKI (1985: 56).

²⁴ W terminologii zaproponowanej przez Topolińską (*Gramatyka...* (1984), w rozdziale *Składnia grupy imiennej*) grupy z nadrzędnikiem w postaci rzeczownika odczasownikowego lub odprzymiotnikowego, określane są jako grupy nieprzedmiotowe złożone z członu konstytutywnego – nominalizowanego predykatu i z wykładników argumentów tego predykatu (*Gramatyka...* (1984:364-367)). Natomiast grupy budowane na podstawie konotacji rzeczowników niemotywowanych Autorka określa jako grupy z niesamodzielnym składnikiem konstytutywnym (*Gramatyka...* (1984: 334-335)). Por. TOPOLIŃSKA (1981).

Uwzględniony tu materiał językowy pochodzi głównie z prozy, przede wszystkim Cycerona, ale także Cezara, Neposa czy Seneki, w mniejszym zakresie z poezji epoki Augustowskiej – Owidiusza, Horacego i Wergiliusza (można w niej jednak znaleźć większą niż w prozie liczbę grup konstytuowanych przez różnorodne rzeczowniki niemotywowane)²⁵. Materiał ten dostarcza przykładów grup o bardzo różnej liczbie składników, jako że jest ona zależna od liczby „pustych miejsc” (pozycji) otwieranych przez leksemy rzeczownikowe. A ponieważ otwierają one jedno, dwa, trzy lub niekiedy nawet cztery „puste miejsca”, można wyróżnić schematy jedno-, dwu-, trzy- lub czteromiejscowe. Pozycje te są wypełniane w tekście przez uzupełnienia, mające różne formy morfo-syntaktyczne; są to nie tylko rzeczowniki (ewentualnie zaimki) w przypadkach zależnych czy wyrażenia przymkowe, ale także konstrukcja *accusativus cum infinitivo*, a nawet całe zdania podrzędne. Przy tym tylko niektóre uzupełnienia są obligatoryjne, tzn. muszą być zrealizowane w tekście, by powstała fraza poprawna gramatycznie, większość ma charakter fakultatywny. Lista schematów składniowych, realizowanych przez łacińskie grupy nominalne może zatem przedstawiać się następująco:

Schematy jednomiczowe

- (1) **NP_{konst} — (NP_{gen} subject)**
- (2) **NP_{konst} — NP_{gen}**
- (3) **NP_{konst} — NP_{dat}**
- (4) **NP_{konst} — praep NP_{co} || AcI || Sent**

²⁵ W podanych dalej cytatach, pochodzących z dzieł wymienionych autorów, zastosowany został system skrótów według *Słownika łacińsko-polskiego* M. Plezi (1959-1979), a mianowicie:

Caes. – Gaius Iulius C a e s a r: *Civ. – Com. de bello civili*; *Gall. – Com. de bello Gallico*.

Cic. – Marcus Tullius C i c e r o: *Agr. – De lege agraria*, *Arch. – Pro Archia*; *Att. – Epistulae ad Atticum*; *Balb. – Pro Balbo*; *Caec. – Pro Caecina*; *Cael. – Pro Caelio*; *Cat. – In Catilinam*; *Cluent. – Pro Cluentio*; *De orat. – De oratore*; *Deiot. – Pro rege Deiotaro*; *Dom. – De domo sua*; *Fin. – De finibus bonorum et malorum*; *Flac. – Pro Flacco*; *Inv. – De inventione rhetorica*; *Lig. – Pro Ligario*; *Marc. – Pro Marcello*; *Mur. – Pro Murena*; *Off. – De officiis*; *P. red. ad Quir. – Post reditum ad Quirites*; *P. red. in sen. – Post reditum in senatu*; *Phil. – Orationes Philippicae*; *Pis. – In Pisonem*; *Planc. – Pro Cn. Plancio*; *Prov. – De provinciis consularibus*; *Quinct. – Pro Quinctio*; *Rab. Post. – Pro Rabirio Postumo*; *S. Rosc. – Pro Sexto Roscio Amerino*; *Scaur. – Pro Scauro*; *Sest. – Pro Sestio*; *Sull. – Pro Sulla*; *Tusc. – Tusculanae disputationes*; *Vatin. – In Vatinium*; *Verr. – In Verrem*.

Hor. – Quintus H o r a t i u s Flaccus: *Carm. – Carmina*; *Nep. – Cornelius Nepos: Att. – Atticus*; *Ov. – Publius O v i d i u s Naso: Fast. – Fasti*; *Sen. – Lucius Annaeus S e n e c a: Benef. – De beneficiis*; *Verg. – Publius V e r g i l i u s Maro: Aen. – Aeneis*.

Schematy dwumiejscowe

- (5) $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{gen subject}}) — (\text{NP}_{\text{gen obiect}}) \parallel \text{NP}_{\text{gen obiect}}$
 (6) $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{gen subject}}) — (\text{NP}_{\text{co}} \parallel \text{praep NP}_{\text{co}} \parallel \text{AcI} \parallel \text{Sent})$
 (7) $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{co}}) — (\text{NP}_{\text{co}} \parallel \text{praep NP}_{\text{co}} \parallel \text{AcI} \parallel \text{Sent})$

Schematy trzymiejscowe

- (8) $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{gen subject}}) — ((\text{praep}) \text{NP}_{\text{loc}}) — ((\text{praep}) \text{NP}_{\text{loc}})$
 (9) $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{gen subject}}) — (\text{NP}_{\text{gen obiect}}) — ((\text{praep}) \text{NP}_{\text{co}} \parallel \text{Sent})$

Schemat czteromiejscowy

- (10) $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{gen subject}}) — (\text{NP}_{\text{gen obiect}}) — ((\text{praep}) \text{NP}_{\text{co}}) — ((\text{praep}) \text{NP}_{\text{co}})$

Przy przedstawianiu schematów użyte zostały następujące skróty:

NP_{konst}	– fraza nominalna, stanowiąca człon konstytutywny grupy
NP_{co}	– fraza nominalna w przypadku zależnym
NP_{gen}	– fraza nominalna w genetywie
$\text{NP}_{\text{gen subject}}$	– fraza nominalna w <i>genetivus subiectivus</i>
$\text{NP}_{\text{gen obiect}}$	– fraza nominalna w <i>genetivus obiectivus</i>
NP_{dat}	– fraza nominalna w datywie
NP_{loc}	– fraza nominalna – nazwa miejsca
AcI	– konstrukcja <i>accusativus cum infinitivo</i>
Sent	– zdanie
praep	– przyimek
$\parallel$	– wymiennosc uzupełnień
(...)	– uzupełnienie fakultatywne

Schemat (1): $\text{NP}_{\text{konst}} — (\text{NP}_{\text{gen subject}})$ realizują, chyba najbardziej liczne, grupy z członami konstytutywnymi w postaci form leksemów rzeczownikowych utworzonych od czasownikowych nieprzechodnich i od większości przymiotników. Są to zatem *nomina actionis* i *nomina essendi*²⁶, przy których pozycję uzupełnienia, fakultatywnego, wypełnia podmiot czynności lub stanu albo nosiciel cechy²⁷. Tradycyjnie on nazwę *genetivus subiectivus*, a w tekście bardzo często jest zastępowany przez zaimek, zwłaszcza dzierżawczy. Na przykład:

²⁶ Zob. *Encyklopedia...* (1993:366, s.v. *Nomen essendi*)

²⁷ Przy wyodrębnianiu schematów przyjęte zostało założenie, że leksemu obu tych typów zawsze otwierają puste miejsce do (fakultatywnego) wypełnienia przez jakiś podmiot.

- Cic. *Cluent.* 192, 12: [...] *virorum et mulierum gemitus* [...]
 Cic. *Cat.* 3, 18, 9: [...] *terrae motus* [...]
 Cic. *Pis.* 88, 5: [...] *debilitatio* atque *abiectio animi* tui [...]
 Cic. *Marc.* 18, 7: [...] *omnem spem salutis ad clementiam victoris* [...] contulisse.
 Cic. *Verr.* 2, 5, 26, 13: [...] *ita diei brevitatis conviviis, noctis longitudo* stupris et flagitiis continebatur.
 Cic. *Pis.* 34, 2: [...] *qui dies post obitum occasumque nostrum* [sc. *Ciceronis*] rei publicae primus inluxit [...]

Według schematu (2): **NP_{konst}** — **NP_{gen}** zbudowane są grupy zależne od dwóch typów rzeczowników. Pierwszym z nich są *nomina agentis* utworzone od czasowników przechodnich (zarówno syntaktycznie, jak i semantycznie), przy których obligatoryjnie realizowane jest uzupełnienie odpowiadające dopełnieniu przy czasowniku, czyli tzw. *genetivus obiectivus*. Na przykład:

- Cic. *Balb.* 15, 12: *Atque utinam qui ubique sunt propugnatores huius imperi possent in hanc civitatem venire, et contra oppugnatores rei publicae de civitate exterminari!*
 Cic. *S. Rosc.* 142, 10: [...] *ille improbissimus Chrysogoni fautor* [...]

Drugi typ leksemów rzeczownikowych wymagających uzupełnienia w genetywie stanowią dewerbatiwa, których znaczenie uległo konkretyzacji (a więc tzw. *nomina acti*²⁸), oraz dość liczne rzeczowniki niemotywowane. Można je próbować pogrupować ze względu na znaczenie. Są wśród nich między innymi rzeczowniki nazywające, w bardzo różny sposób, część czegoś: odczasownikowe, np. *exordium, initium, introitus, praefatio*, niemotywowane, np. *pars, artus, latus, radix, ripa, finis, meta, stirps* itp.:

- Cic. *Cael.* 3, 1: [...] *hic introitus defensionis* [...]
 Cic. *Deiot.* 22, 5: *Reliqua pars accusationis duplex fuit*: [...]
 Caes. *Gall.* 7, 36, 5: [...] *sub radicibus montis* [...]
 Caes. *Gall.* 1, 38, 5: [...] *ripae fluminis* [...]

Można tu również wymienić rzeczowniki oznaczające najogólniej ilość lub liczbę czegoś, np. odczasownikowe: *agmen, coetus, conventus, stipatio*, niemotywowane: *acervus, cumulus, moles, seges, vis, turba, manus, grex, numerus, gutta, granum, mica* itp.:

- Cic. *Sest.* 143, 4: [...] *quos equidem in deorum immortalium coetu ac numero* repono.

²⁸ Zob. PUZYŃNINA (1969), NIEMCZUK (1985:160).

Cic. *Sull.* 76, 12: [...] quae indicia parricidiorum, quantos *acervos scelerum* reperietis!

Ov. *Fast.* 1, 338: [...] *mica salis* [...]

Uzupełnienie jednych i drugich rzeczowników tradycyjnie jest określane jako *genetivus partitivus*²⁹.

Zaliczyć można tu także niemotywowane rzeczowniki nazywające znak czy obraz czegoś: *signum, nota, umbra, imago* itp. Na przykład:

Cic. *Sest.* 49, 20: Hoc meo quidem animo summi in patriam *amoris* mei *signum* esse debet [...]

Cic. *Pis.* 57, 6: Nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem et omnis *umbras* etiam falsae *gloriae* consecrari, [...]

Schemat ten realizują też odczasownikowe rzeczowniki oznaczające, szeroko rozumianą, formę czegoś: *conformatio, descriptio, ratio, temperatio* itp. Na przykład:

Cic. *Arch.* 15, 11: [...] *ratio* quaedam *conformatioque doctrinae* [...]

Wśród rzeczowników niemotywowanych taką konotację mają przede wszystkim liczne „relacyjne” nazwy osób, określające stosunki rodzinne i przyjacielskie (np. *avus, nepos, pater, mater, frater, soror, consobrinus, familiaris, propinquus, vicinus, hospes* itd.) oraz inne relacje (np. *hostis, adversarius, inimicus, dominus, servus, vicarius* itp.):

Cic. *S. Rosc.* 27, 3: [...] Romam confugit et sese ad Caeciliam, *Nepotis sororem, Balarici filiam*, quam honoris causa nomino, contulit, [...]

Cic. *Quinct.* 27, 2: Libellos Sex. Alfenus, procurator P. Quincti, *familiaris et propinquus Sex. Naevi*, deicit, [...]

Cic. *Mur.* 80, 11: In exitu iam est meus consulatus; nolite mihi subtrahere *vicarium* meae *diligentiae* [...]

W każdym wypadku uzupełnienie może mieć formę *genetivus gerundii* lub funkcjonalnie równoważnej frazy zbudowanej z rzeczownika z przydawką w postaci *gerundivum*. Na przykład:

Hor. *Carm.* 2, 7, 25 [...] *arbitrum bibendi* [...]

Cic. *Verr.* 2, 269, 17: Post ad amicos rettulit; qui cum ei fuissent *auctores redimendae salutis*, ad Timarchidem venit.

Cic. *Caec.* 10, 1: Et si forte videbor altius *initium rei demonstrandae* petisse [...]

²⁹ Zob. KACZMARKOWSKI (1985:131-134).

Schemat (3): **NP_{konst} — NP_{dat}** jest dość rzadko realizowany. Według niego zbudowane są grupy zawierające na przykład *nomina agentis* utworzone od czasowników przechodnich oraz niektóre niemotywowane „relacyjne” nazwy osób. Na przykład:

Cic. *Cluent.* 34, 3: Nam cuius filium faceret heredem, eum *tutorem liberis* non adscripsit [...]

Cic. *Scaur.* 17, 7: [...] *deorum immortalium numen implorare potero, qui semper exstiterunt huic generi nominique fautores.*

Verg. *Aen.* 7, 48: [...] *Fauno* [...] *pater* [...]

Cic. *Cluent.* 40, 1: Quid? *aviam tuam, Oppianice, Dinaeam cui* [sc. *aviae*] *tu es heres pater tuus non manifesto necavit?*

Schemat (4): **NP_{konst} — praep NP_{co} || AcI || Sent** realizują, jak się wydaje, jedynie grupy z członami konstytutywnymi w postaci pewnych, niezbyt licznych, rzeczowników niemotywowanych, które obligatoryjnie przybierają jedno uzupełnienie w postaci wyrażenia przyimkowego, konstrukcji *accusativus cum infinitivo* lub niekiedy nawet całego zdania podrzędnego. Na przykład:

Cic. *S. Rosc.* 78, 9: Ne tam diu quidem *dominus erit in suos* dum ex eis de patris morte quaeratur?

Cic. *Verr.* 1, 1, 56, 7: [...] *etiamsi spatium ad dicendum* nostro commodo vacuosque dies habuissemus, [...]

Cic. *Inv.* 2, 20: [...] *causa ad peccandum* [...]

Nep. *Att.* 17, 2, 1: [...] *quod est signum* aut nullam umquam inter eos *querimoniam intercessisse*, [...]

Cic. *Quinct.* 37, 1: Non fuit *causa cur postularet.*

Cic. *Quinct.* 32, 4: Cum in altera re *causae nihil esset quin secus iudicaret ipse de se*, quod iudicium gravissimum est, [...]

Schemat (5): **NP_{konst} — (NP_{gen} subject) — (NP_{gen} object) || NP_{gen} object** jest realizowany przede wszystkim przez grupy zawierające bardzo liczne *nomina actionis*, utworzone od czasowników przechodnich oraz *nomina essendi*, pochodzące od tzw. niepełnoznaczných przymiotników. Uzupełnienia, które się przy tych rzeczownikach pojawiają, to, jak wiadomo, *genetivus subjectivus* i *genetivus obiectivus*. Jednakże w tekście niezwykle rzadko występują one jednocześnie. Na przykład:

Cic. *P. red. ad Quir.* 8, 12: [...] *filiae maeror adsiduus filique parvi desiderium mei* [...]

Cic. *Tusc.* 4, 40: [...] *fratris repulsa consulatus* [...]

Caes. *Civ.* 1, 5, 3: [...] *omnium salutis desperatio* [...]

Cic. *Pis.* 62, 11: *Inrisa est abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi [...]*

Cic. *Prov.* 22, 10: [...] *permotus cum auctoritate vestra tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi [...]*

Przy *nomina actionis* oba te uzupełnienia są fakultatywne, więc zwykle pojawia się albo jedno, albo drugie:

Cic. *Agr.* 2, 67, 10: [...] *agricolarum cultus [...]*

Cic. *Agr.* 2, 88, 10: [...] *cultu agrorum [...]*

Cic. *S. Rosc.* 146, 1: [...] *spem emptionis tuae [sc. Chrysogoni] [...]*

Cic. *Verr.* 2, 3, 163, 20: [...] *ad hanc frumenti emptionem [...]*

Możliwość wyrażenia podmiotu poprzez frazę z *ablativus auctoris* właściwie nie jest wykorzystywana. Do wyjątków należy na przykład grupa:

Cic. *Sest.* 122, 16: [...] *declaratio voluntatis ab universo populo [...]*

Natomiast przy *nomina essendi* *genetivus subiectivus* jest opuszczany (lub zastępowany przez zaimek), a obligatoryjnie pojawia się *genetivus obiectivus*:

Cic. *Verr.* 2, 3, 131, 16: [...] *plusque aliquanto apud te pecuniae cupiditas quam iudicii metus posset. → [tua, sc. Verris] pecuniae cupiditas*

Cic. *Phil.* 7, 8, 5: [...] *sed pro mea [sc. Ciceronis] perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendae et augendae quaeso oroque vos, patres conscripti, [...]*

Według schematu (6): **NP_{konst} — (NP_{gen subiect}) — (NP_{co} || praep NP_{co} || AcI || Sent)** zbudowanych jest bardzo wiele grup nominalnych, których podstawy stanowią derywaty odczasownikowe lub odprzymiotnikowe. Jedno uzupełnienie to *genetivus subiectivus*, drugie, przybierające różne formy, wypełnia jakąś inną pozycję wyznaczaną przez leksem rzeczownikowy. Można tu wymienić pewne wyrażnie zarysowujące się typy grup, takie jak:

1. Grupy z członem konstytutywnym w postaci *nomen actionis*, w których drugie uzupełnienie odpowiada dopełnieniu podstawy czasownikowej:

Cic. *Verr.* 2, 3, 142, 2: *Aproni de isto [sc. Verre] non modo confessio verum etiam commemoratio.*

Cic. *Caec.* 4, 3: [...] *vestram [sc. iudicum] in iudicando dubitationem [...]*

Cic. *Phil.* 14, 17, 7: [...] *multis apertus cursus ad laudem. → [multorum] cursus ad laudem*

Cic. *Sest.* 15, 12: *Hunc [...] Cn. Pompeius, omni cautione, foedere, exsecratione devinxerat nihil in tribunatu contra me esse facturum: [...] → huius [sc. Clodii] exsecratio nihil ... contra me esse facturum*

Cic. *Sest.* 129, 10: [...] *eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de caelo servaret, ne quis moram ullam adferret; [...]*

2. Grupy, których członem konstytutywnym jest odprzymiotnikowa nazwa cechy, a drugie uzupełnienie doprecyzowuje, w czym lub wobec kogo dana cecha się przejawia. Na przykład:

Cic. *Mur.* 41, 8: [...] *qua in sorte sapiens praetor qualis hic fuit offensionem vitat aequabilitate decernendi, benivolentiam adiungit lenitate audiendi. → [praetoris] aequabilitas decernendi, lenitas audiendi*

Cic. *Balb.* 2, 2: *Quae fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, iudices, quae facultas, [...]*

Cic. *Cat.* 4, 23, 6: [...] *pro meis in vos singularibus studiis proque hac [mea, sc. Ciceronis] quam perspicitis ad conservandam rem publicam diligentia nihil a vobis [...] postulo [...]*

Cic. *Cluent.* 24, 5: *Animi non solum propinquorum sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici et illius adolescentis misericordia commoventur. → [propinquorum, Larinatium] misericordia adolescentis*

Cic. *Cluent.* 196, 3: *Summa est enim, iudices, hominis in communem municipi rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omnis homines iustitia et fides.*

Cic. *Att.* 11, 17, 1, 3: *Tullia mea venit ad me prid. Id. Iun. deque tua erga se observantia benevolentiaque mihi plurima exposuit [...]*

3. Grupy zawierające odczasownikowe lub odprzymiotnikowe nazwy stanów, przy czym drugie uzupełnienie określa różne ich przejawy lub przyczyny. Na przykład:

Cic. *Planc.* 15, 6: *Sublata sunt studia [...] nulla libertas populi in mandandis magistratibus [...]*

Cic. *Rab. Post.* 27, 5: [...] *quorum impunitas fuit non modo a iudicio sed etiam a sermone.*

Cic. *Cael.* 76, 7: [...] *de ardore mentis ad gloriam; [...]*

Cic. *Mur.* 43, 1: [...] *parem dignitatem ad consulatus petitionem [...] in Murena atque in Sulpicio fuisse, [...] → [Murenae, Sulpicii] dignitas ad consulatus petitionem*

Cic. *Verr.* 2, 3, 45, 14: [...] *nullo umquam de homine factum est, ut absens accusaretur ab iis palam quorum in bona liberosque summum imperium potestatemque haberet. → [hominis] imperium in bona liberosque*

Cic. *Phil.* 14, 13, 8: *Equidem invitus, sed iniuriae dolor facit me [sc. Ciceronem] praeter consuetudinem gloriosum. → [Ciceronis] dolor iniuriae*

Cic. *Flac.* 98, 12: *Quanta rei publicae causa laetitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta est!*³⁰

Cic. *Verr.* 2, 5, 106, 8: *Fit clamor et admiratio populi tantam esse in homine impudentiam atque audaciam [...]*

Cic. *Planc.* 16, 4: *Etenim si populo grata est tabella, quae frontis aperit hominum, mentis tegit datque [hominibus] eam libertatem ut quod velint faciant, promittant autem quod rogentur, [...] → [hominum] libertas, ut ... faciant ..., promittant...*

Cic. *Cluent.* 75, 11: *Summa omnium exspectatio quidnam sententiae ferrent leves ac nummarii iudices.*

4. Grupy, których członem konstytutywnym jest rzeczownik utworzony od czasownika najogólniej oznaczającego „poruszanie się” w jakimś miejscu. Jedną pozycję (fakultatywnie) wypełnia przy nim *genetivus subiectivus*, a drugą (w tym przypadku być może obligatoryjnie) *genetivus* nazwy miejsca. Na przykład:

Cic. *Phil.* 2, 57, 3: [...] *eius [sc. Antonii] peragratio itinerum, lustratio municipiorum [...]*

Cic. *Phil.* 2, 62, 1: [...] *Italiae rursus percursatio [Antonii] eadem comite mima [...]*

Schemat (7): **NP_{konst} — (NP_{co}) — (NP_{co} || praep NP_{co} || AcI || Sent)** jest realizowany przez grupy zawierające rzeczowniki odczasownikowe lub odprzymiotnikowe, przy których nie pojawia się *genetivus subiectivus*; można tu wymienić:

1. Grupy z członem konstytutywnym w postaci *nomen agentis*. Na przykład:

Cic. *Vatin.* 24, 11: [...] *sese [sc. L. Vettium] auctores et impulsores et socios habuisse sceleris illius eos viros, [...] → [L. Vetti] auctores et impulsores sceleris*

Cic. *Sest.* 12, 14: [...] *neque adiutor ei P. Sestius ad excitandum Antonium, cohortandum, accusandum, impellendum fuisset, [...]*

Cic. *Cat.* 4, 11, 1: [...] *dederitis mihi comitem ad contionem populo carum atque iucundum [...] → [meus, sc. Ciceronis] comes ad contionem*

2. Grupy zawierające rzeczowniki odprzymiotnikowe, od których zależy logiczny podmiot w formie wyrażenia złożonego z przyimka *inter* i accusatiwu. Na przykład:

³⁰ W tym przykładzie fraza *rei publicae causa* zawiera oczywiście postpositio, a nie praepositio.

Cic. Agr. 2, 11, 4: [...] esse aliquam oportere *inter nos rei publicae bene administrandae societatem*.

Cic. Verr. 2, 2, 122, 3: *Halaesini* [...], cum haberent *inter se controversias de senatu cooptando*, leges ab senatu nostro petiverunt.

3. Według tego schematu zbudowane są także niektóre grupy z rzeczownikami niemotywowanymi. Na przykład:

Cic. Sull. 18, 4: [...] se *meum* [sc. *Ciceronis*] *condiscipulum in pueritia, familiarem in adulescentia, conlegam in quaestura* commemorabat fuisse; [...]

Cic. Verr. 2, 3, 54, 4: [...] *Artemidorus Pergaeus*, qui in sua patria *dux isti* [sc. *Verris*] *quondam et magister ad spoliandum Dianae templum* fuit, [...]

Cic. Dom. 30, 12: [...] *hic tibi* [sc. *P. Lentulo*] *gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad [rem] comparandam, fortissimus adiutor ad rem perficiendam* fuit; [...]

Schemat (8): **NP_{konst}** — (**NP_{gen subject}**) — ((**praep**) **NP_{loc}**) — ((**praep**) **NP_{loc}**), trzymiejscowy, może być realizowany przez te grupy, których człony konstytutywne są formami leksemów rzeczownikowych (pochodzących od czasowników), oznaczających „przemieszczanie się”. Leksemy te wyznaczają trzy pozycje: „przemieszczanie się” czyje? (przez kogo?), skąd? i dokąd? Wypełnienie żadnej z nich nie jest obligatoryjne i w tekstach pojawiają się zwykle dwa albo nawet tylko jedno uzupełnienie, przy czym (prawdopodobnie) jednocześnie nie występują uzupełnienia oznaczające „punkt wyjścia” i „punkt dojścia”:

Cic. Phil. 2, 71, 10: [...] *apud ipsum Caesarem post eius ex Africa reditum* [...]

Cic. Prov. 19, 12: [*Ciceronis*] *reditus in patriam* [...]

Cic. Sest. 72, 12: [...] *qui concursus legatorum ex Italia cuncta*, [...]

Cic. Phil. 14, 18, 6: [...] *si ad me bonorum concursum fieri videbis*, [...]

Cic. Phil. 2, 76, 3: *Qui vero Narbone reditus!*

Cic. P. red. in sen. 25, 18: [...] *illum [Metellum], cuius [sc. Metelli] quondam de patria discessus*

Cic. Pis. 51, 9: [...] *effusiones hominum ex oppidis* [...]

Cic. Verr. 2, 2, 109, 10: *sed cum ei [sc. Philodamo Opuntio] legatio iam Romam a suis civibus esset data?* → [*Philodami Opuntii*] *legatio Romam*

Cic. Sest. 131, 18: [...] *ad urbem accessus [meus, sc. Ciceronis]* [...]

Cic. Dom. 75, 12: [...] *adventus meus [sc. Ciceronis] atque introitus in urbem* qui fuit? [...]

Schemat (9): **NP_{konst}** — (**NP_{gen subject}**) — (**NP_{gen object}**) — ((**praep**) **NP_{co}** || **Sent**), również trzymiejscowy, mogą realizować grupy zawierające formy leksemów rzeczownikowych oznaczających „zachęcanie do czegoś”, np. *hortatio*, *cohortatio* i *invitatio*. Mogą być przy nich wypełnione pozycje określające, kto zachęca (w *genetivus subiectivus*), kogo zachęca (w *genetivus obiectivus*) i do czego. Ich wypełnienie jest fakultatywne i, jak się wydaje, wszystkie uzupełnienia jednocześnie w tekstach nie występują:

Cic. *Cluent.* 138, 8: [...] *cohortationem [meam, sc. Ciceronis] quendam iudicium ad honeste iudicandum [...]*

Cic. *Phil.* 9, 6, 7: *Aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri et eorum hortatio qui una erant missi ad requiescendum et vitae suae consulendum.*

Cic. *Verr.* 2, 1, 66, 3: *Fit sermo inter eos [sc. comites], et invitatio [comitum] ut Graeco more biberetur [...]*

Według tego schematu mogą być także zbudowane grupy z członem konstytutywnym w postaci rzeczowników derywowanych od tzw. *verba criminis*, np. *accusatio*, *damnatio* czy *liberatio*. Otwierają one „puste miejsca” dla uzupełnień wskazujących, kto oskarża, skazuje lub uwalnia (w *genetivus subiectivus*), kogo (w *genetivus obiectivus*) i o co lub od czego, przy czym to ostatnie uzupełnienie przybiera formę tzw. *genetivus criminis*. Grupy te również nie realizują pełnego schematu konotacyjnego, ponieważ w tekście występuje zwykle jedno lub dwa uzupełnienia. Na przykład:

Cic. *Sull.* 51, 4: [...] *quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit [pater]! → filii accusatio [patris]*

Cic. *Cael.* 15, 11: [...] *coniurationis accusatione [...]*

Cic. *Cluent.* 98, 9: [*Bulbi*] *damnatio ambitus [...]*

Cic. *Lig.* 1, 12: [...] *plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpaе, sed errati veniam impetravissent. → [plurimorum] liberatio culpaе*

Cic. *Fin.* 1, 37: [...] *liberatione [...] omnis molestiae gaudemus [...]*

Schemat (10): **NP_{konst}** — (**NP_{gen subject}**) — (**NP_{gen object}**) — ((**praep**) **NP_{co}**) — ((**praep**) **NP_{co}**), czteromiejscowy, można przypisać, niezwykle rzadkim, grupom zawierającym dewerbatywny rzeczownik oznaczający najogólniej „przenoszenie” czegoś przez kogoś z jednego miejsca w inne miejsce lub od kogoś do kogoś, czyli np. rzeczownik *translatio*. W grupach tych zwykle występuje jedno lub dwa uzupełnienia:

Cic. *De orat.* 2, 261, 2: In verbis etiam illa sunt, quae aut ex immutata oratione ducuntur aut ex unius verbi translatione [...]

Cic. *Verr.* 2, 4, 91, 6: [...] nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum.

Sen. *Benef.* 5, 10, 1, 5: Quia venditio alienatio est et rei suae iurisque in ea sui ad alium translatio.

Jednakże raz u Cyncerona pojawia się grupa, która realizuje pełny schemat wyznaczony konotacją tego leksemu:

Cic. *Off.* 1, 43, 9: Quare L. Sullae, C. Caesaris pecuniarum translatio a iustis dominis ad alienos non debet liberalis videri; nihil est enim liberale, quod non idem iustum.

W odniesieniu do schematów (8), (9) i (10) zasygnalizowany jedynie został problem niepełnej realizacji schematu konotacyjnego, polegającej na swoistej „wymienności” uzupełnień. Dalsze badania mogłyby odpowiedzieć na pytanie, jakie są zasady i możliwe ograniczenia, związane z pojawianiem się w tekście fakultatywnych fraz tworzących grupy wieloskładnikowe.

*

Przedstawiona lista dziesięciu schematów składniowych grup nominalnych, wyodrębnionych na podstawie konotacji leksemów rzeczownikowych, nie jest, oczywiście, ostateczna. Ma jedynie próbny charakter i jako taka może być punktem wyjścia do opracowania kompletnej listy takich schematów w języku łacińskim. Jej ustalenie nie jest sprawą prostą i wymaga niekiedy arbitralnych rozstrzygnięć, dotyczących zwłaszcza tego, które frazy stanowią tekstową realizację zapowiedzi konotacyjnych leksemów. Wyodrębnienie tego typu schematów może jednak być wstępem do dokonania pełniejszego opisu mechanizmów tworzenia grup syntaktycznych, uwzględniającego także te składniki, które wykraczają poza tradycyjne związki zgody, rzędu i przynależności.

REFERENCJE

- ABRAMOV B. A. (1971): *Zur Paradigmatik und Syntagmatik der syntaktischen Potenzen*, [w:] *Beiträge zur Valenztheorie*, The Hague: Niemeyer VEB, s. 51-66.
- BUTTLER D. (1976): *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny. Walencja wyrazów*, Warszawa: PWN.
- BUTTLER D. (1985): *Wpływ czasownika na łączliwość syntaktyczną rzeczowników typu „przebieg”*, [w:] *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich. Budowa, semantyka i funk-*

- cjonowanie*, red. A. Bartoszewicz, A. Szyrokowa, Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, s. 143-153.
- BÜHLER K. (1934, 2004): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena: Verlag von Gustav Fischer. Pol.: *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*, przeł. J. Koźbiał, Kraków: Universitas 2004.
- DRECHSEL U. (1981): *Walencja a konotacja*, „Prace Filologiczne” 30, s. 279-286.
- Encyklopedia...* (1993): *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław: Ossolineum.
- ERBEN J. (1966⁹): *Abriß der deutschen Grammatik*, Berlin: Akademie-Verlag.
- GOŁĄB Z. (1967): *Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji)*, „Biuletyn PTJ” 25, s. 1-43.
- Gramatyka...* (1984): *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa: PWN.
- GÓRSKA M. (1999): *Gramatyka zależności a nauczanie składni łacińskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 47, z. 3, s. 105-122.
- GÓRSKA M. (2004): *Walencja łacińskich rzeczowników odczasownikowych i odprzymiotnikowych na podstawie „Mów” Cycerona. Wraz ze Słownikiem walencyjnym*, Lublin: Wyd. KUL.
- GRZEGORCZYKOWA R. (1996): *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa: PWN.
- HAPP H. (1976): *Grundfragen einer Dependenzgrammatik des Lateinischen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- JODŁOWSKI S. (1976): *Podstawy składni polskiej*, Warszawa: PWN.
- KACZMARKOWSKI M. (1979): [Rec.:] Happ H., *Grundfragen einer Dependenzgrammatik des Lateinischen*, Göttingen 1976, „Roczniki Humanistyczne” 27, z. 6, s. 55-68.
- KACZMARKOWSKI M. (1985): *Nominalne grupy syntaktyczne łaciny okresu klasycznego*, Lublin RW KUL.
- MAJER-BARANOWSKA U. (1988): *Z historii użycia terminu konotacja*, [w:] *Konotacja*. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego, Lublin: Wyd. UMCS, s. 185-199.
- MILEWSKI T. (1965): *Językoznawstwo*, Warszawa: PWN.
- MORCINIEC N., CIRKO L., ZIOBRO R. (1995): *Słownik walencyjny czasowników niemieckich i polskich / Wörterbuch zur Valenz deutscher und polnischer Verben*, Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- NIEMCZUK E. (1985): *Walencja rzeczowników odczasownikowych o formantach -nie, -enie, -cie a ich związki semantyczne z czasownikiem*, [w:] *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich. Budowa, semantyka i funkcjonowanie*, red. A. Bartoszewicz, A. Szyrokowa, Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, s. 155-169.
- NIEMCZUK-WEISS E. (1992): *Rzeczowniki niemotywowane o własnościach walencyjnych (próba podziału)*, [w:] *Opisać słowa*, red. A. Markowski, Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, s. 106-117.
- PLEZIA M. (red.): *Słownik łacińsko-polski*, t. 1-5, Warszawa: PWN 1959-1979.
- POLAŃSKI K. (1966): *Główne typy struktur zdaniowych w języku polskim*, „Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach”. Prace Językoznawcze III, s. 83-99.
- POLAŃSKI K. (red.) (1980-1992): *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. 1-5, Wrocław: Ossolineum.

- PUZYNNINA J. (1969): *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. Słowotwórstwo, semantyka, składnia*, Warszawa: PWN.
- SALONI Z., ŚWIDZIŃSKI M. (1998⁴): *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa: PWN.
- SZPAKOWICZ S., ŚWIDZIŃSKI M. (1982): *Zarys klasyfikacji schematów zdaniowych we współczesnej polszczyźnie pisanej*, „Polonica” 7, s. 5-35.
- ŚWIDZIŃSKI M. (1992): *Gramatyka formalna języka polskiego*, Warszawa: PWN.
- TESNIÈRE L. (1959): *Éléments de syntaxe structurale*, Paris: Klincksieck (i następne wydania).
- TOPOLIŃSKA Z. (1981): *Remarks on the Slavic Noun Phrase*, Wrocław: Ossolineum.
- ZARĘBINA M. (1976): *Elipsa a konotacja*, „Biuletyn PTJ” 25, s. 111-121.
- ZARON Z. (1988): *Niektóre problemy z konotacją syntaktyczną*, [w:] *Konotacja*. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego, Lublin: Wyd. UMCS, s. 113-119.

SYNTACTIC SCHEMES OF NOMINAL GROUPS IN LATIN
DISTINGUISHED ON THE BASIS OF THE CONNOTATION
OF NOMINAL LEXEMS

S u m m a r y

The paper seeks to present a tentative list of syntactic schemes, according to which a certain type of nominal groups in Latin is constructed. These are groups with constitutive elements in the form of nominal lexems, having connotative properties. Connotation here is understood as a systematic property of lexems which consists in the fact that they open “empty places” (positions) to be filled in the text by definite (subordinate to them) elements called supplements. Like in other languages, the connotative properties in Latin is depicted by three types of nominal lexems. These are nouns derived from verbs, i.e. above all *nomina actionis* (e.g. *reading* – what?, by whom?) and *nomina agentis* (e.g. *reader* – of what?) and nouns derived from adjectives, i.e. first of all *nomina essendi* (e.g. *length* – of what?). The third type is composed of some nouns derivationally non-motivated. We find here among other things “relational” names of persons (e.g. *son* – whose?) or names of the parts of a certain whole (e.g. *shore* – of what?). The nominal lexems mentioned here may open one, two, three, or even four “empty places.” In the text they are filled with supplements in the form of nouns in the dependent cases, propositional phrases, constructions *accusativus cum infinitivo*, or even the whole sentences. The list contains ten syntactic schemes which are a symbolical inscription of the types of syntactic structures carried out in the texts by the Latin nominal groups. Such kind of schemes may be supplemented by a description of nominal groups in Latin, as the connotation of nominal lexems as a mechanism of making groups has not been, as it seems, taken into consideration up to now.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: konotacja składniowa, konotacja łacińskich leksemów rzeczownikowych, grupa nominalna, łacińskie grupy nominalne, schematy składniowe łacińskich grup nominalnych.

Key words: syntactic connotation, connotation of Latin nominal lexems, nominal group, Latin nominal groups, syntactic schemes of Latin nominal groups.